ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ
КАФЕДРА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування

ОПП «Адміністративний менеджмент»

на тему: **«ВЗАЄМОДІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ»**

Виконала: студентка 4 курсу 437 групи
галузь знань:
28 Публічне управління та адміністрування
спеціальності:
281 Публічне управління та адміністрування
Лут Аліна Олексіївна

Науковий керівник:
кандидат політичних наук, доцент
Бондар Ганна Леонідівна

Рецензент:
Доктор наук з державного управління,
професор
Євтушенко Олександр Никифорович

м. Миколаїв – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП……..3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОІ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА…….....6

1.1. Основні поняття та категорії дослідження……....6

1.2. Основні форми взаємодії публічної влади та громадянського суспільства…….....10

Висновки до першого розділу ……16

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА……..18

2.1. Процес становлення громадянського суспільства в Україні в незалежній Україні……...18

2.2. Законодавча та нормативно-правова база у сфері взаємодії публічної влади та громадянського суспільства…….29

Висновки до другого розділу ……..39

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ДОСВІД ПОЛЬЩІ ДЛЯ УКРАЇНИ…….....40

3.1. Особливості взаємодії публічної влади та громадянського суспільства (польській досвід) …….....40

3.2. Шляхи розвитку взаємодії публічної влади та громадянського суспільства в Україні……..48

Висновки до третього розділу ……..54

ВИСНОВКИ……...56

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..60

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Важливою умовою розвитку демократичної, правової держави з сильною ринковою економікою є конструктивна взаємодія владних структур та громадянського суспільства, заснована на партнерстві і співробітництві, спрямована на поліпшення соціально-економічної ситуації в країні, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, підвищення рівня і якості життя населення.

Відсутність або недостатній розвиток громадянського суспільства є головною перешкодою становленню демократії, і правової держави. Становлення демократії в Україні можливе тільки у взаємодії громадянського суспільства з владою. Важливою є партнерська взаємодія влади і громадянського суспільства для забезпечення демократичного, правового та соціально-економічного розвитку як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях.

Громадянське суспільство і держава мають мають співпрацювати, бо без цього неможливе їх існування і розвиток: для суспільства важливими є забезпечення прав, свобод, потреб громадян, задоволення яких забезпечує можливість гармонійного розвитку; для держави важливе впровадження демократії та соціально-економічний розвиток країни. І тільки взаємодія між владою і громадянським суспільством сприятиме забезпеченню високих і стійких темпів їх розвитку і досягненню стратегічних цілей. У зв’язку з цим дослідження тенденцій, особливостей і перспектив покращення взаємодії влади і громадянського суспільства зумовили актуальність, наукову і практичну значимість, вибір мети даної роботи.

Звичайно, теорія і практика влади і громадянського суспільства,

проблематика їх взаємодії, ролі громадянського суспільства в розбудові демократичної, правової держави привертає увагу вчених і зараз. Змістовними, зокрема, є наукові праці Е. Арата, Р. Гринюка, М. Дейчаківського, П. Каблака, А. Карася, В. Кравчука і багатьох інших вчених та дослідників. Незважаючи на різноманіття думок, підходів до цієї проблеми, в цілому світова теорія взаємодії громадянського суспільства та держави сформувалася.

У той же час, проблема взаємодії публічної влади та громадянського суспільства у системі державного управління, в питанні забезпечення громадянських прав і свобод, становленні демократичної правової держави, або можливостей узурпації влади, самовдосконалення громадянського суспільства отримує нові виклики і є основою для додаткового її дослідження.

Мета роботи полягає у визначенні особливостей взаємодії публічної влади та громадянського суспільства з урахуванням вітчизняного та закордонного досвіду.

Відповідно до поставленої мети потрібно вирішити такі **завдання:**

- проаналізувати основні поняття та категорії дослідження;
- розкрити основні форми взаємодії публічної влади та громадянського суспільства;
- проаналізувати процес становлення громадянського суспільства в незалежній Україні;
- проаналізувати законодавчу та нормативно-правову базу у сфері взаємодії публічної влади та громадянського суспільства;
- розкрити особливості взаємодії публічної влади та громадянського суспільства на підставі польського досвіду;
- запропонувати шляхи розвитку взаємодії публічної влади та громадянського суспільства в Україні.

Об’єктом дослідження виступають суспільні відносини, що складаються у процесі взаємодії публічної влади та громадянського

суспільства.

Предметом дослідження є особливості, проблеми, перспективи та шляхи покращення взаємодії публічної влади та громадянського суспільства в Україні.

Методи дослідження. В роботі застосовувались загальнонаукові методи дослідження: аналізу – під час дослідження наукових поглядів на визначення основних понять та форм взаємодії публічної влади та громадянського суспільства; формально-логічний та структурно-функціональний – при визначенні шляхів формування громадянського суспільства в Україні в незалежній Україні; системний – при встановленні співвідношення влади і суспільства. Методи порівняння – при встановленні особливостей взаємодії між органами публічної влади та громадянським суспільством із урахуванням досвіду Польщі; аналогії, моделювання – під час надання рекомендацій щодо розвитку взаємодії публічної влади та громадянського суспільства в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в даній роботі зроблена спроба комплексного аналізу теоретичних і практичних складових взаємодії громадянського суспільства та державної влади, надано рекомендації щодо розвитку взаємодії публічної влади та громадянського суспільства в Україні.

Практичне значення роботи. Положення і висновки дослідження можуть бути використані в практичній діяльності органами державної влади та у навчальному процесі при підготовці студентів за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Структура роботи. Кваліфікаціцйна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (81 найменування). Загальний обсяг роботи становить 65 сторінки, з них 57 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Основні поняття та категорії дослідження

Ідея взаємодії влади і суспільства має давнє коріння і багату історію. Хоча термін «громадянське суспільство» не використовувався до 17 століття, він існує з тих пір, як концепція суспільства знайшла свої філософські основи в працях Платона та Арістотеля. (Т. Гоббс, Г. Гроцій, Дж. Локк). «Виходячи з історії суспільства, в різних країнах і в різні часи цьому терміну надавали кілька значень. У реаліях сьогоднішнього дня дискусії про сутність суспільства та його взаємодію з владою тривають. Пов’язано це в першу чергу з тим, що дослідники застосовують у використанні різну методологію і тому концентрують увагу на різних аспектах» [25].

Тому питання індивідуальної свободи та її відношення до держави займає центральне місце в творчості М. Бердяєва. Так, проблема свободи особистості, її взаємовідносин з державою посідає головне місце у творчості М. Бердяєва. «Вчений, досліджуючи підходи до становлення взаємодії держави та суспільства, розглядає державу, як об’єктивне начало, тобто держава претендує лише на частину людини. А суспільство, яке людьми створюється довільно, не знає меж своїм претензіям, воно здатне забрати людину цілком. М. Бердяєв заперечує примирення між претензіями особистості та суспільства, між прагненням до свободи та рівності» [22].

Державу науковець розглядав як «соціальний інститут, що засновується на примусовому володарюванні людини над людиною. Разом з тим, вона підтримує мінімум добра і справедливості у суспільстві. Робить це

насамперед тому, що без такої підтримки хаос поглине як суспільство, так і державу. Особистість не може жити без держави, тому вона визнає її цінність, йдучи при цьому на певні жертви. Водночас особистість усвідомлює, що держава пригнічує її існування. Отже, держава – явище двозначне, вона виконує як позитивну, так і негативну місії. Між державою і особистістю завжди присутній конфлікт, адже сфера їх буття ніколи не буде збігатися. Будучи необхідною для людей, держава є передусім гарантійною, посередницькою і контролюючою установою. Із цього виходить, що в ієрархії духовних цінностей держава належить до цінностей нижчого порядку – після особистості й суспільства. Вона мусить виконувати важливий обов'язок – захищати права людини. Це стосується, в першу чергу, свободи духу, совісті, думки і слова» [15].

Теорія соціальної комунікації, відіграє важливу роль у взаємодії між урядом і суспільством. Засновники - Ю. Габермнас і Карл-Отто Апель. В історії філософії 20 століття автори теорії комунікативного акту Ю. Хабумунат і Д. О. Аппель, автор «Теорії комунікаційної співпраці», виступив у 1970-х роках як засновник нової критичної соціальної філософії. Обидва мислителі політичний процес інтерпретують в «понятєвих межах дискурсивної етики, а також розглядають комунікативне співтовариство, використовуючи прагматистський інструментарій для аналіз у передумов й умов комунікації та дискурсу» [31].

Дослідник Габермас Ю. вважає, що «соціальні конфлікти, що виникли в розвинених західних суспільствах в останні десятиріччя, істотно відрізняються від традиційних конфліктів, пов'язаних з розподілом економічних благ. Вони формуються вже не в галузі матеріального відтворення; скоріш за все вони виникають у сферах культурного відтворення, соціальної інтеграції та соціалізації й розгортаються в доінституційних формах» [11].

У переамбулі до «Попередніх зауважень і підсумку до теорії комунікативної дії» Габермас пише: «я звертаюся до філософських підвалин

повороту до мовної прагматики», до якого дещо інакше прагне К.-О. Апель у «Трансформації філософії». Цю зміну парадигми він обґрунтував у «Теорії комунікативної дії» лише в контексті історії теорії суспільства» [80]. «Габермас виходить з того, як проявляється суспільний лад, коли індивіди діють, виходячи з власних цілей та інтересів. При цьому Габермас виходить з переусвідомлення основних положень класичної соціальної теорії, суть якої полягає в переході від соціальної теорії, що виходить з теорії дії, до теорії суспільства» [80].

Спираючись на теорію соціальної еволюції, Хабермас розглядає спосіб комунікації в живому світі, який втілюється в стародавніх суспільствах, де структура нормативної інтеграції через вербальну комунікацію являє собою систематичну структуру. У традиційних суспільствах поведінка, орієнтована на результат, і поведінка, заснована на взаєморозумінні (комунікації), тісно пов'язані. Тому функціональна спеціалізація поширюється на спосіб життя соціальних груп лише в традиційних соціальних умовах. Якщо влада в традиційних суспільствах є організацією, яка централізує управлінську діяльність усього суспільства, то сучасне суспільство характеризується децентралізованістю управління та розподілом між різними системами діяльності.

Процес раціоналізації на Заході, який спричинив перехід від традиційного до модерного суспільства, також поставив нове питання легітимізації політичної системи. «Держава як влада є відношенням панування людей над людьми, що спирається на легітимне насиля як на засіб. Як показав науковець, «влада має своє виправдання тоді, коли її вважають справедливою» [18].

Важливу роль у розвитку соціальної теорії в західноєвропейській філософії відіграла розробка сучасних теорій про появу постіндустріалізму та інформаційного суспільства в контексті сучасних досліджень, що підходять у контексті вивчення відносин між владою та суспільством. Новітні уявлення про постіндустріалізм пов'язані з роботами М. Кастельса та П. Драхана «до

основних відноситься перехід від індустріального господарства доекономічної системи, заснованої на знаннях та інформації; формування нової системи цінностей сучасної людини та трансформацію ідеї національної держави у бік глобальної економіки й глобального соціуму» [22].

«Сучасність є епохою, в якій фундаментально змінюються основи соціальних систем і суспільство перетворюється на суспільство, засноване на знаннях. Згідно з концепцією, прогрес співвідноситься з трьома етапами зміни ролей у суспільстві. Перший рівень стосується застосування знань для розробки засобів, техніки та організації промислового виробництва. Другий - застосування знань до процесу організованої трудової діяльності. Третя характеризується тим, що знання стають головною умовою виробництва і використання для виробництва знань. У сучасному суспільстві знання в його новому розумінні означає практичну силу, засіб для досягнення соціальних та економічних результатів. Третю зміну ролі знання назвав революцією в менеджменті: «використання знань для пошуку найбільш ефективних способів застосування наявної інформації з метою одержання необхідних результатів – це, по суті, і є управління» [25].

Основним положенням, згідно з концепцією Динник І., є: «перехід до «суспільства, побудованого на знанні», що суттєво змінює владну структуру суспільства – влада і контроль поступово переходять від власників капіталу до тих, хто має знання та інформацію та володіє ефективними технологіями її використання» [22].

Заслуговує на увагу концепція пана Богайчук В. про «сильну державу». Богайчук В. заснував концепцію на ідеї децентралізації влади. Вчений зауважує, що це «послабляє силу її адміністративного впливу, але саме це і робить державу сильною» [9]. Розбудова цієї сильної держави свідчить про те, що держава зміцнилася за рахунок підвищення інституційного потенціалу громадянського суспільства.

Ключовим інструментом побудови сильної нації є розробка своєрідної

«позитивної матриці», покликаної запобігти її ослабленню. На цьому тлі більшість науковців і дослідників сьогодні акцентують увагу на свободі, яка можлива лише завдяки обмеженому впливу держави. Це свідчить про високий ступінь самоорганізації суспільства, здатного виробити відповідну «позитивну матрицю», яка обмежує тиск влади на суспільство і водночас зберігає його функціонування проти бюрократичних ієрархій. Здійсненність такої матриці залежить від ефективності запровадження двох механізмів розбудови державної влади у межах чітко визначених правових нормах і підкріплюються створенням ефективних урядових адміністративних вертикалей. Тут постає питання про розробку державою нових принципів управління, оскільки держава не вважається сильною, яка все контролює, а та, яка за рахунок мінімального контролю досягає максимального результату» [20].

Тому саме взаємодія влади з інститутами громадянського суспільства може забезпечити розбудову сильної демократичної правової держави.

1.2. Основні форми взаємодії публічної влади та громадянського суспільства

Розбудова громадянського суспільства є ключем до встановлення демократії в державі. Тому дослідження категоріально-понятійного апарату є актуальним та дає можливість визначити ефективні механізми взаємодії влади та суспільства.

«Розвинене громадянське суспільство є невід'ємною складовою всіх демократичних правових держав світу» [42]. Науковці С. Кравченко, А. Михненко, І. Пантелейчук зауважували що, «суспільство – це складна, динамічна система взаємодії людей, що пов'язані між собою інтересами в сфері виробництва, обміну, споживання життєвих благ і встановлюють межі

поведінки в спільних інтересах за допомогою соціальних норм (у тому числі – юридичних). Суспільство – також система, заснована на співпраці людей, з власною динамічною системою взаємозв'язків його членів, об'єднаних родинними зв'язками, груповими, становими, класовими, національними відносинами» [70].

Кожне суспільство має свою систему відносин: політичних; економічних; соціальних; ідеологічних.

«Під громадянським суспільством сьогодні розуміють суспільство рівноправних громадян з високим рівнем економічної, соціальної, політичної культури і моральних якостей, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини» [23].

Водночас аналіз літературних відомостей свідчить про відсутність єдиного визначення цього терміну «громадянське суспільство». Так, громадянське суспільство П. Рабінович розуміє, «як спільність вільних, рівноправних людей та їх об'єднань, яким держава забезпечує юридичні можливості бути власником, а також брати активну участь у політичному житті» [64].

Науковець Тодика Ю. «під громадянським суспільством розміє систему самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення і передачі від покоління до покоління» [32].

Дослідник Шемшученко Ю. «розглядає громадянське суспільство, як суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії та права» [76].

Зауважує Колісник Г., що «за своєю сутністю громадянське суспільство являє собою суспільство з високорозвиненою системою взаємодії в межах права вільних і рівноправних громадян, їх об'єднань, з реальним забезпеченням державою їх рівних можливостей вільно і безпечно розпоряджатися своїми силами, здібностями, майном, спираючись на право і

власну правосвідомість» [31].

В Україні Щедровна Г. однією з перших дала визначення терміну «громадянське суспільство». «Вона ототожнює його зі сферою самовиявлення вільних громадян і добровільно сформованих асоціацій і організацій, обмежених відповідними законами від безпосереднього втручання та свавільної регламентації діяльності цих громадян і організацій з боку державної влади» [77].

Узагальнюючи висновки науковців, можна зробити висновок, що громадянське суспільство є багатоскладовою системою. З одного боку, це громадські організації, які виконують соціальні функції. По-друге, механізм взаємодії суспільства і держави. По-третє, механізм, за допомогою якого суспільство контролює відносини з владою. Структурними елементами цієї системи є організації та різноманітні об'єднання, які охоплюють усі сфери суспільного життя людини та є своєрідним регулятором свободи.

Метою інститутів громадянського суспільства є колективні дії, спрямовані на просування та захист інтересів колективу, а також власних інтересів у законослухняний та дружній для суспільства спосіб.

«При цьому, слід зазначити, що головним суб'єктом громадянського суспільства є особа:

- суб'єкт, що усвідомлює себе вільним членом суспільства згідно з розумінням свободи, прийнятими в цьому суспільстві;
- суб'єкт, вільний економічно, наділений економічними правами і свободами, у тому числі правом приватної власності («суб'єкт-власник»), і має право вибору форм і видів трудової діяльності, зокрема підприємницької;
- суб'єкт, вільний ідеологічно і політично, тобто має можливість бути членом політичної партії чи об'єднання, опозиційного щодо існуючої державної влади; має право брати чи не брати участь у виборі органів державної влади і місцевого самоврядування;
- суб'єкт, що усвідомлює свою відповідальність перед суспільством; – суб'єкт, захищений законом від прямого втручання і свавільних обмежень з

боку держави» [28].

На думку науковців, взаємодія влади та інститутів громадянського суспільства відбувається в таких правових формах:

1. Участь інститутів громадянського суспільства у національній нормотворчій діяльності. Це забезпечується участю в розробці та обговоренні нормативного законодавства.

2. Участь інститутів громадянського суспільства в державному управлінні. Це забезпечує:

- повне делегування повноважень державних органів;
- передачу повноважень від державних установ до приватного сектора;
- громадський контроль.

3. Участь інститутів громадянського суспільства в державно-правовій діяльності забезпечується:

- складання правоохоронних актів, протоколів про адміністративні правопорушення;
- участь інститутів громадянського суспільства в діяльності вітчизняних інституцій з охорони громадського порядку;
- співпрацювати з працівниками міліції щодо забезпечення прав користування та здійснення заходів щодо боротьби з адміністративними злочинами та злочинцями;
- участь у прикордонному контролі організацій громадянського суспільства та органів Прикордонної служби України.

Серед конституційно визнаних основоположних засад взаємовідносин держави та особи особливе місце посідає відповідальність держави перед особою. З одного боку, це одна з найважливіших характеристик і одна з ознак правової держави. «З іншого боку, відповідальність держави перед особистістю є державно-правовим втіленням вимог свободи і справедливості в реальній соціальній дійсності, відноситься до засадничих характеристик самого громадянського суспільства, є основою його нормального

функцінування в режимі демократії, свободи і соціальної справедливості» [23].

Отже, громадянське суспільство пов’язане з легітимною і демократичною державою, тому слід погодитися з паном Ю. Шємшуненко в тому, що громадянське суспільство «є базисом держави, ініціює в ній необхідні зміни» [76]. «Правовою, соціальною та демократичною держава може вважатися лише тоді, коли вона взаємодіє, співпрацює з громадянським суспільством, відображає в цілях і напрямах суспільного розвитку реальні потреби й інтереси даного суспільства, його народу, його традиції культуру. Зрозумілим є той фактор, що людина з високим рівнем правової та політичної свідомості схильна вимагати належного рівня ефективності та легальності державної влади» [42].

Залежно від існуючої політичної системи індивіди можуть функціонувати ширше як суб’єкти чи об’єкти влади. Стати суб’єктом влади, її свідомим лідером можливо лише в демократичному суспільстві, де панують права та вільна особистість і де особистість має можливість брати участь у функціонуванні громадянського суспільства.

Реалізація зазначених можливостей залежить від самої особистості та потреби організації здійснювати свою політичну діяльність. «Для цього потрібні не лише умови гармонійної взаємодії людини і влади, а й відповідна підготовка людини, формування якої відбувається завдяки процесові політичної соціалізації особи – засвоєння індивдом демократичних стандартів поведінки, соціальних норм і традицій співжиття певного суспільства, що є для нього життєвим середовищем. Засвоївши відповідні норми та цінності, особистості мають стати свідомими суб’єктами влади і в такий спосіб здатні забезпечувати постійне вдосконалення владної діяльності в своїх інтересах» [37].

«У правовій державі акцент робиться на відповідальності посадових осіб перед громадянським суспільством. Відповідальність держави перед суспільством забезпечується системою гарантій, до яких належать [38]:

- відповідальність уряду перед представницькими органами влади;

- дисциплінарна, цивільно-правова і кримінальна відповідальність посадових осіб за порушення прав і свобод громадян;

- процедура імпічменту, тобто притягнення до відповідальності й судового розгляду справ вищих посадових осіб держави.

Формами взаємодії влади і суспільства в умовах формування громадянського суспільства можуть стати:

а) взаємна цілеспрямована дія держави на громадянське суспільство і громадянського суспільства на державу, при певних межах втручання в цілях ефективного і якісного виконання ними їх завдань і функцій;

б) взаємодопомога держави і громадянського суспільства в правовій формі і за наявності справжнього правосуддя;

в) взаємний контроль держави і громадянського суспільства, зокрема силами правозахисних організацій, інституту Уповноваженого з прав людини тощо;

г) участь громадянського суспільства в здійсненні державної влади шляхом впливу на неї через виборчу систему, засоби масової інформації, а також здійснення влади через органи місцевого самоврядування;

д) взаємна відповідальність громадянського суспільства і держави;

ж) співпраця громадянського суспільства і держави по адаптації до реальних умов різних форм власності, включаючи приватну власність на землю;

з) співпраця інститутів громадянського суспільства і державної влади у вирішенні внутрішніх державних соціальних і культурних проблем: охорона навколишнього природного середовища, розвиток науки, охорона здоров’я, освіта, культура, тощо;

і) взаємодія громадянського суспільства і держави з міждержавною системою при вирішенні проблем глобального характеру» [38].

Влада постає як складний прояв феномену суспільного життя, а як відносно самостійний соціальний інститут має стосунки як з громадянським

суспільством, так і з державою. За допомогою соціальних норм, правил, принципів і санкцій, що регулюють різні сфери суспільних відносин, соціальні інститути держави відповідають за її організаційні, регулятивні, управлінські та виховні функції. Таким чином, ефективність взаємодії основних суб'єктів суспільного розвитку залежить від того, як кожен виконує свою функцію.

Висновки до першого розділу

1. На основі аналізу сучасних концепцій у контексті суспільно-державної взаємодії можна зробити висновок, що всі вони й надалі відіграють важливу роль у розвитку суспільства та держави. Чим більш інформованим та комунікативним стає суспільство, тим краще будується сильна держава та відкрите суспільство.

На підставі проведеного дослідження визначено категоріальний понятійний апарат взаємодії суспільства та влади, зокрема детально розглянуто поняття «суспільство», «громадянське суспільство», «публічна влада».

2. Аналіз механізмів взаємодії влади та громадянського суспільства дозволяє зробити такі висновки.

- Держава і громадянське суспільство не можуть функціонувати одне без одного. Рівень розвитку громадянського суспільства визначає рівень розвитку країни, а рівень розвитку країни безпосередньо впливає на рівень розвитку громадянського суспільства.

- У процесі взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства реалізуються функції держави та громадянського суспільства.

- Кожен із суб'єктів взаємодії повинен повною мірою виконувати властиві йому функції. Ефективність взаємодії органів влади та інститутів

громадянського суспільства залежить від адекватності цих суб'єктів суспільного розвитку: держави та громадянського суспільства.

- основною ознакою взаємодії влади та громадянського суспільства є її цільова спрямованість, тобто реалізація закріплених Конституцією прав і свобод.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Процесс становлення громадянського суспільства в незалежній Україні

В результаті політичної боротьби на початку 1990-х років Україна почала свій шлях до демократії. Завдяки формуванню громадянського суспільства та національних державних інституцій у 1991 році Україна здобула національну незалежність на своєму шляху до демократії.

«Поняття демократії, як і концепт «громадянського суспільства», відноситься до найбільш неоднозначного поняття сучасної науки. Американський політолог Р. Даль стверджує, що «після стількох століть роздумів про політику теорія демократії продовжує залишатися досить переконливою, незалежно від того, чи розглядати її як етичну теорію, або як спробу відобразити реальний світ» [20].

«У всьому світі люди поступово розуміють, що демократія – це не розкіш, а необхідність: якщо її сприймати як оптимальну форму державного управління, вона здатна забезпечити рівноправну участь людей в управлінні і прийнятті рішень, соціальну рівновагу, консенсус різних соціальних груп і сил. Однак консенсус передбачає досить високий рівень соціальної солідарності між людьми, і існує як форма порозуміння того, що ми встановили, і є важливою ознакою громадянського суспільства» [25].

Ключовою ознакою демократії є прозорість функціонування державних інституцій. Громадськість має знати, як приймаються суспільно важливі рішення, як вони реалізуються, які наслідки будуть у разі їх невиконання. «Виходячи їх цього, демократія – відкрита суспільна система з високою політичною, правовою культурою. Це форма людського буття в суспільстві, яка створює більш сприятливі умови для життєдіяльності людини. При цьому рівень розвитку демократії визначається фактичним здійсненням народовладдя» [20]. Це пояснюється тим, що існує не загальновизнаної матриці демократії, заснованій конкретному ідеалі, а саме правління народу, і від того, наскільки сучасна демократія відрізняється від демократичного ідеалу, залежить, чи буде він насправді реалізований.

Реалізація громадянського суспільства – це реалізація солідарності громади та взаємодоповнюваності таким чином, що реалізується свобода членів спільноти щодо загального блага. Крім того, історичний досвід підтверджує, що сама свобода успішно розвивається лише в демократії, і що ступінь демократизації суспільства визначає ступінь свободи цього суспільства та його людей.

«Сильне громадянське суспільство заохочує три фактори, важливі для демократії: прозорість державної сфери, активну участь громадян, безперервність політичних реформ» [28]. Без потужного тиску громадянського суспільства боротьба проти негативних явищ в системі управління перетворюється в повну демагогію.

Громадянське суспільство надає повноваження громадянам, які не належать до управління державними урядами чи економічними секторами, і таким чином дає право брати участь навіть найбіднішим верствам населення. Крім того, такі суспільства забезпечують громадянам політичну рівність, соціальну справедливість і можливості для самореалізації, що сприяє функціонуванню демократії.

Через громадянську сферу принципи конституційної демократії впроваджуються в повсякденне життя. Демократичні цінності пов'язані з підвищенням рівня життя людей та їх участю в прийнятті рішень (управлінні) з усіх питань, що мають важливе значення для людини. Особливо це стосується умов пошуку вирішення на місцевому рівні питань, які безпосередньо стосуються населення.

Крім того, демократія передбачає можливість відкритих і необмежених дебатів. Свобода слова, свобода преси та свобода зібрань необхідні для реалізації останньої на належному рівні. Ще однією важливою передумовою ефективності демократії є достатньо високий рівень соціально-економічного розвитку суспільства.

Тому демократія та громадянське суспільство тісно пов’язані. Без демократії неможлива участь громадянського суспільства в управлінні. Повноцінна демократія можлива лише за наявності громадянського суспільства, здатного використовувати її як засіб національного оновлення. З іншого боку, якщо децентралізація громадянського суспільства включає демократію як ключовий засіб впливу на державу, існування громадянського суспільства, чиє життя керується добре встановленими державними правилами, буде стабільним і продуктивним.

«Цей зв’язок демократії з розвиненим громадянським суспільством і виступає ключем до публічного адміністрування і поясненням того, чому в країнах, де держава не має в якості протидії собі сталого громадянського суспільства, демократія виявляється неефективною, а іноді навіть шкідливою» [25].

Визначаючи взаємовідносини суспільства і влади, слід зазначити, що держава має бути легітимною для її гармонійної взаємодії та розвитку. «Правовий підхід визначає правову державу як правова форма організації і реаліації політичної влади (в основі якої має лежати принцип народного суверенітету), що забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина, верховенство права, взаємну відповідальність держави і громадянина» [16].

Тому верховенство права і державна влада мають бути організовані таким чином, щоб вони не придушували особистість та її свободи, не посягали на сферу самовизначення, а служили реалізації та забезпеченню прав і свобод. Держави повинні гарантувати необхідну свободу дій і створювати для цього найкращі умови. Ця функція сприяє участі громадян і створює стимули для громадян.

У перші роки незалежності України влада декларативно ставила під сумнів необхідність побудови в країні можливості громадянського суспільства. «В цей час країна пережила надії і демократичний ідеалізм під впливом радикальних змін соціально-політичного життя, що викликали глибокий інтерес громадян країни до питань політики, політичної участі, самоорганізації, ініційованим «знизу». Це знайшло вираження у виникненні різноманітної соціально-політичної орієнтації політичних партій, рухів, громадських організацій різного рівня, різного роду асоціацій за інтересами. Так, якщо в 2000-му році в Україні було зареєстровано 50 тис. громадських організацій» [65], «то на початок 2016 року їх вже налічувалося понад 67 тис.» [1].

Викликом до створення перших інститутів громадянського суспільства стала політика уряду щодо модернізації країни на засадах ринкової

економіки та демократії. Економічна сфера громадянського суспільства включала сукупність економічних інститутів і відносин, які ведуть до реалізації прав людей на володіння, виробництво та обмін послугами та товарами. Країни з ринковою економікою, кооперативи, акціонерні товариства, кредитні спілки, фермери та незалежні профспілки є тими інститутами, які роблять ці відносини можливими.

«В окремому політичному секторі інституціоналізованої в системі громадянського суспільства «мозкові центри» – як аналітичні, так і дослідні установи на засадах НУО» [10; 27], «формуючи громадську думку, впливаючи на формування економічного, правового, культурологічного, екологічного, демографічного та інших напрямків публічної політики, на становлення демократії» [24].

Кількісні показники розвитку громадянського суспільства визначені в роботі директора Центру розвитку інновацій О. Сидоренка. Зростанню потенціалу громадянського суспільства сприяла освітня, організаційна та фінансова підтримка міжнародних фондів та організацій, а також міжнародних інституцій західних країн, таких як Канада та США. Український уряд не заохочував розвиток його діяльності і водночас не вводив санкцій. «У другій половині 90-х рр. процес зростання кількості спілок, асоціацій, фондів, добровільних організацій прискорився. У 1995 р. в Україні було зареєстровано лише 4 тис. організацій, а в 1997 р їх вже налічувалося 20 тис. У 2001 р за даними «Центру інновацій та розвитку» в Україні було понад 30 тис. Зареєстрованих громадських організацій, з яких понад 800 (4%) мали всеукраїнський статус. Найбільша частина всеукраїнських організацій функціонувала в великих містах: в Києві, Харкові, Львові, Одесі, Донецьку» [67].

«Втім, активно діючими визначали менше третини цих організацій. Частина дорослого населення, яка належала до громадських організацій, була порівняно невисокою, в межах 12-17%» [69].

Тенденції участі громадян України в приватних організаціях показали

результати щорічного опитування, яке проводив Інститут соціології НАН України. Близько 84% респондентів заявили, що не належать до жодної організації. «Отже, в громадських організаціях тривалий час брало участь 16% громадян України. Популярними об'єднаннями були політичні партії, релігійні організації, об'єднаня за фахом, клуби за інтересами, спортивні клуби, які характеризувалися незначними коливаннями членства, приналежність до політичних партій зросла тільки після 2004 р.» [74; 73].

Низька приналежність до громадських інституцій зумовлювалася низькою поінформованістю про їхню діяльність, недооцінкою своєї соціальної ролі та браком довіри.

З'ясовано питання адекватності та якості представництва суспільних інтересів. Більше третини респондентів не бажають ділитися довірою/недовірою до благодійних фондів, громадських груп і клубів, довіряють їм лише 13-25%. Це можна пояснити традиційно високою недовірою українського суспільства до державних інституцій, у тому числі й недержавних. Тому що ці фонди та асоціації були далекі від суспільних питань і хвилювань. Зниження рівня довіри у 2005-2006 роках свідчило про розчарування в наслідках Помаранчевої революції, яка була безумовним відмінним чинником політичної та суспільної мобілізації.

«Громадяни вважали акції 2004 р. заслугою політичних лідерів і своєї власної, та не співвідносили їх з діями інституцій громадянського суспільства, про які не були проінформовані» [17].

Масові громадянські протести почалися у 2001-2003 роках через придушення свободи вираження поглядів, обмеження можливостей для інакомислення та посилення авторитарних тенденцій у політичній системі, що проявляється у спробах маніпулювання громадською думкою та активністю. Урядові інституції часто вдавали, що стурбовані розвитком громадянського суспільства, але насправді намагалися запобігти його інституціалізації, незалежності від держави та перетворенню на впливову силу захисту демократії. Зрештою, Л. Кучма створив спеціальну громадську

раду при президенті, до якої увійшли політологи та лояльні до президента громадсько-політичні діячі. Він регулярно скликав різноманітні круглі столи, конференції та форуми, хід яких був під контролем його прихильників.

Протести стали засобом протидії антидемократичним методам правління. Протести «Україна без Кучми» (2001) та «Українське повстання» (2003-2004) призвели до громадянської та політичної мобілізації, посилення опозиції, від парламентської до вуличної боротьби та переміщення. Протести торкнулися громадських і політичних груп різних ідеологічних орієнтацій, появи нових суспільств, таких як рух «У пошуках істини», в якому ключову роль відігравали правоцентристські журналісти та політики, а також призвело до появи організацій. У вересні 2002 р. (35-50 тис. учасників мітингу 16 вересня) та березні 2004 р. (50-150 тис. учасників вуличної акції) проведено низку мітингів і демонстрацій (з використанням наметів) із закликами до добровільної відставки Кучми. У зв'язку з причетністю до процесу імпічменту подавались скарги до органів влади соціально-економічного та національно-патріотичного змісту. Вагомим завданням є заміна президента на більш професійного, морального та чесного політика, а також заміна інституційної влади на таку, у якій громадськість має можливість впливати на прийняття рішень.

«Владна верхівка реагувала на протести і антивладні виступи утисками маніфестантів, іноді арештами і в цілому – звуженням простору свободи. Саме в цей час з'явилися інструкції для ЗМІ від Адміністрації Президента. У них вказувалося, які події і як саме висвітлювати, а які – взагалі обходити. Акценти в повідомленнях преси та телебачення стали однаковими, а в період виборів 2002 р. з'явилася величезна кількість дезінформації» [63].

Однак це лише частково і тимчасово допомогло правлячій верхівці. 2002 рік ознаменувався помітним підвищенням політичної зрілості українських виборців, які ігнорували «технічні проекти» пропрезидентських сил і висували на перше місце опозицію «Нашу Україну» на чолі з В. Ющенком. Комуністи вперше суттєво втратили в електронній підтримці.

Український народ продемонстрував відданість демократії, високий рівень національної грамотності та здатності приймати рішення.

«В період незалежності створювалися соціальні інститути – добровільні організації, благодійні фонди, творчі спілки, клуби за інтересами, незалежні засоби масової інформації та різноманітні конфесії. Наприклад, такі організації, як Союз-Чорнобиль, Республіканський Фонд відродження України, Українське товариство тверезості і здоров'я, Український фонд культури, Союз журналстів України, Українська екологічна академія наук та інші активно залучилися до суспільного життя» [29].

Першою спробою було просування культурного та політичного плюралізму, свободи вираження людей (рухи, групи інтересів). Були зроблені спроби створити систему, яка б гарантувала функціонування культурних асоціацій. «Громадськими об'єднаннями стали Всеукраїнське товариство «Просвіта», Культурологічний клуб м.Києва, Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка, Всеукраїнське товариство політв'язнів і репресованих, Конгрес українських націоналістів, Асоціація дослідників голодоморів в Україні, культурологічне Товариство Лева у м. Львів, Народний Рух України» [39].

Ці організації та рухи стали прообразами політичних партій. Під час їх масової появи в 1991 році виник політичний спектр, який відображав практично всі ідеологічні позиції, від лівих до правих. «Процес відбувався швидко в більшості майбутніх демократичних і націонал-патріотичних політичних течій, в діяльності організацій Народного Руху. Одними з перших була створена Ліберальна партія України, Соціал-демократична партія, Українська республіканська партія, Народно-демократична партія, Християнський народний союз тощо, що стало свідченням народження багатопартійності в Україні» [40].

«Політичні партії та громадянське суспільство утворюють другий структурний блок громадянського суспільства. Більшість політичних партій можна вважати «партіями» лише обмежено, оскільки вони служать вузьким

групам, навіть патронажу та особистим інтересам, а не суспільству. У змішаній виборчій системі 225 депутатів обираються за пропорційною системою, що призводить до маргіналізації політичних партійних формувань. У партійні організації вступають лише з власних корисливих мотивів, як правило, з метою бути обраними до Верховної Ради України або до однієї з місцевих. Україні властиві такі процеси, як формування партій-близнюків, ідеологічна ідентичність партій, їх побудова навколо лідерів тощо» [20].

Вибори – це справжній механізм зворотного зв'язку між громадянським суспільством і владою. Основним внеском громадянського суспільства в розвиток демократії є сприяння ставленню суспільства до влади та відповідальності.

Сьогодні питання становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні пов'язане із забезпеченням повноцінного функціонування влади та зміцненням її ролі та авторитету в системі державної влади та суспільства.

З цього можна зробити висновок, що розвинуте громадянське суспільство є необхідною основою для ефективної взаємодії держави та громадянського суспільства, забезпечуючи:

1) здатність людей до солідарності та інтеграції в суспільство;

2) наявність достатньої кількості організацій громадянського суспільства в яких реалізуються приватні ініціативи та виступають посередниками у взаємовідносинах держави та громадянського суспільства;

3) наявність незалежних ЗМІ;

4) можливості участі в удосконаленні діяльності органів влади, зокрема через здійснення громадського контролю.

«Політичні події кінця 2004 року, на думку деяких вчених, ознаменували новий етап демократизації українського громадянського суспільства. Його можна назвати «продовженим» демократичним транзитом» [30].

Демократія, про яку мріяли на початку 1990-х, лише у 2004 році

привернула на Майдан мільйони людей. «в 90-х такі слова як свобода, демократія, громадянське суспільство були потужним стимулом вивільнення і мобілізації суспільної енергії на вирішення дійсно епохальних завдань розриву з тоталітарним минулим і утвердження незалежної, суверенної держави. Сьогодні вони стали, скоріше, ритуальними деклараціями, які в суспільній свідомості не надто співвідносяться з привабливою і мобілізуючої картиною майбутнього. Більш того, для значної частини населення цінності демократії, ринкової економіки виявилися істотно дискредитовані» [65].

«Гучні заклики до демократії в посткомуністичній Україні лунають від політиків, які бачать суспільну важливість партій і рухів у контексті «національно-демократичних» змін. Однак і практичне дотримання цієї самоназви, і політичне осмислення суспільної мети в понятті «національної демократії» включають в себе реальну загрозу «вічного повернення до того ж самого»(Ф. Ніцше)» [46].

«Послаблення демократичних засад розвитку держави значною мірою є наслідком прорахунків у реформуванні механізмів влади і управління, загостренням політичної боротьби. Це часто блокує діяльність інститутів влади і державного управління» [42].

«Перш за все, це пов’язано з низьким рівнем політичної і правової культури не тільки населення, а й державних службовців. Адже для нормального функціонування кожне суспільство повинно мати певний необхідний рівень політичної і правової культури громадян, який об’єднує соціальні ідеали, моральні і правові цінності» [5].

Необхідність зміцнення державного лідерства є особливо гострою в перехідній ситуації в Україні. Йдеться насамперед про вміле управління, уміння дати можливість громадянам жити гідним життям, захистити свої права і свободи. Тому стратегічною метою є не зменшення ролі держави, а подальше посилення впливу демократії на ефективність розвитку.

«Сильна держава працює ефективно і здатна протистояти тиску з боку конкуруючих економічних і політичних груп влади, діє в інтересах усіх

людей, що складають національну єдність, державність. Слабка держава не забезпечує державні та приватні інтереси, необхідні для людського розвитку» [16].

«Тому нова стратегія курсу держави повинна бути спрямована на максимальний політичний консенсус, громадську консолідацію населення, спільність точки зору щодо основних цілей і механізмів реалізації базових принципів демократії» [75].

Подолання наступних прогалин у державному управлінні має посилити демократичні перетворення в Україні.

По-перше, недотримання принципу поділу виконавчої та законодавчої гілок влади та здійснення ними конституційних повноважень. За відсутності демократичних інституцій усі неправові засоби демократії призводять до плутанини та свавілля. Або безсилля їх діяльності перетворюється на абстрактні гасла та політичні декларації.

По-друге, це зміни до Конституції України. Значна частина українського народу переконана, що президент виступає гарантом конституції, але за великим рахунком таким гарантом є лише народ.

По-третє, головною умовою демократичного розвитку України має бути не декларативність, а соціальна основа, яка дозволяє реально оцінювати реальну ситуацію демократичних реформ. Демократична структура вважається стабільною, якщо вона виконує свої функції підтримки порядку та управління.

І, нарешті, сучасна світова практика переходу суспільств від тоталітарних чи авторитарних форм правління свідчить про те, що встановлення демократії залежить від зрілості політичної еліти країни та від того, яку роль вона відіграє в суспільстві, а також від розвитку громадянського суспільства.

Тому створення ефективної та системної взаємодії між громадянським суспільством і владою слід розглядати як ключову концепцію становлення демократії в Україні. Лише розвинене громадянське суспільство у взаємодії з

владою зможе забезпечити ефективний розвиток держави.

2.2. Законодавча та нормативно-правова база у сфері взаємодії публічної влади та громадянського суспільства

Теоретична концепція статусу громадянського суспільства відрізняється від реального стану цих структур в Україні. Спочатку громадянське суспільство не відігравало значної ролі у захисті прав і свобод громадян. Структури громадянського суспільства зазвичай перебували під контролем держави. Це призвело до недовіри серед місцевого населення щодо того, чи можуть організації громадянського суспільства захистити їхні інтереси. «Слабкий стан громадянського суспільства був однією з причин повалення старої влади, оскільки були відсутні легальні, ефективні та дієві механізми цивілізованого впливу на владу для забезпечення захисту прав, свобод та гідності громадян, для впровадження в Україні дійсного шляху до євроінтеграції» [35].

Інституціоналізація громадянського суспільства в Україні також відображається в процесі самоорганізації соціальних груп зі специфічними інтересами. Водночас це й етап становлення громадянського суспільства в цілому, що визначає його взаємовідносини з державою. Інституціоналізація та демократизація громадянського суспільства відбуваються одночасно та паралельно. Демократизація є передумовою становлення та подальшого розвитку інститутів громадянського суспільства.

За умови демократизації всіх сфер суспільного життя інститути громадянського суспільства можуть ефективно сприяти вирішенню соціальних проблем. У цьому випадку у людей формується мотив до саморозвитку і спонтанності. «Рішення приймаються не вольовим поштовхом згори, а за активної участі громадян. Інститути громадянського

суспільства зі свого боку сприяють демократизації. Вони забезпечують визначеність у діяльності держави, надають сталості відповідним суспільним зв'язкам, що забезпечують цілісність у сфері суспільної й державної діяльності. Інституціоналізація є однією із умов політичної стабільності суспільства» [35].

Модель відносин громадянське суспільство-влада відповідає перехідному періоду політичної системи і може бути визначена як нерівноправне партнерство. «Формуванню рівноправних, партнерських відносин влади й інститутів громадянського суспільства сприятимуть: розвиток, поширення і утвердження високої громадянської культури на всіх рівнях суспільства, в усіх сферах його життєдіяльності; досягнення у громадянському середовищі та між трьома секторами українського суспільства стосунків нового типу, орієнтованих на пріоритет гуманістичних і громадянських цінностей; створення консолідованого, організаційно розгалуженого, дієздатного, потужного, продуктивного громадянського суспільства; досягнення політичної, правової, економічної, інформаційної, організаційної самодостатності громадянського суспільства; створення системних умов для незворотного та сталого саморозвитку громадянського суспільства; консолідація громадянського суспільства на принципах партнерства й утвердження цього принципу в сфері взаємодії громадського, владного та ділового секторів» [35].

Для становлення демократії в Україні через інституалізацію громадянського суспільства необхідно: розширити можливості громадянського суспільства впливати на владу, підвищити політичну культуру громадян і створити нові можливості для участі громадян в управлінні державними справами та громадськими справами; активізувати процеси допомоги у всіх сферах суспільного життя, формування організацій громадянського суспільства ринкового та неринкового характеру, таких як благодійні фонди, товариства споживачів, групи інтересів, товариства та асоціації, розвиток форм громадського самосвідомості; покращити механізм

управління; максимально розширити обсяг судового захисту прав і свобод людини і громадянина; сприяти наданню доступу до інформації, відкритості суспільства. Підвищувати рівень суспільної свідомості та використовувати його для вдосконалення політичної системи у відповідь на зміни конкретних історичних обставин. Бо подолання явища соціальної пасивності стосується не лише наявності демократичних інститутів і процедур, суспільної свідомості, а й уміння жити в демократичних умовах.

Чим більш демократичною є країна, тим більше вона надає значення співпраці з громадянським суспільством, тим ефективніше вона захищає права і свободи людей і громадянського суспільства, забезпечує соціальний захист своїх громадян. Конституція, закони, які захищають права та свободи людини, судова система захищають від незаконного та нецивілізованого втручання влади у життєдіяльність громадянського суспільства. Держава часом ігнорує запити суспільства. За відсутності справжніх народних партій політичні партії функціонують лише на низовому рівні, створені завдяки інвестиціям великих корпоративних груп. «Послаблюють вплив громадянського суспільства на владу його внутрішні суперечності, розмаїття суб'єктів з різними інтересами, цілями. Недостатньо динамічний розвиток інститутів держави і громадянського суспільства посилює стагнацію політичного і духовного життя в країні, стримує реалізацію прав і свобод людини» [35].

«Однією з головних передумов взаємодії суспільства та влади є налагодження діалогу між державою і громадянином, гілками влади, політичними партнерами, культурами та цивілізаціями» [13]. «Різні рівні інтеграції освітніх, наукових, педагогічних, урядових, громадських організацій створюють небачені можливості для їх співпраці, взаємодії в умовах інтерналізації різних сфер життя суспільств» [8]. «Це актуалізує напрацювання нормативної бази для здійснення діалогу влади з громадськістю, удосконалення правового статусу інститутів громадянського суспільства» [36].

«Протягом останніх років більшість державних органів корінним чином реформувала свою систему роботи з громадянами, що було досягнуто шляхом активної діяльності громадських рад при органах державної влади, створенням відділів по зв'язках з громадськістю, прийняттям і виконанням планів і програм, спрямованих на підвищення їхнього авторитету в суспільстві» [43].

Принципи демократичного керівництва (державного управління) закріплені в нормативно-правових актах і законах. «Однак, як зазначає Л. Гаєвська, через свою недосконаліть вони не забезпечують ефективну державну політику в цій галузі» [12].

«Оскільки інститути громадянського суспільства активно розпочали свою діяльність, це спонукало державу оновлювати нормативно-правову базу для їх функціонування» [35].

Загальною правовою основою існування громадянського суспільства в Україні є Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року. «У ст. 7 визнається і гарантується місцеве самоврядування. Ст. 36 гарантує громадянам України право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, участь у професійних спілках. Ст. 38 розкриває окремі форми участі громадян в управлінні державними справами: право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Ст. 40 надає громадянам право звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів. Ст. 69 описує, що крім виборінв і референндумів можуть існуванти інші форми безпоснередньої демократії, через які здійсннюється волевиявлення народу» [33].

Водночас Конституція України 1996 року не враховує поняття «громадянське суспільство». Воно було завуальовано в Декларації про національний суверенітет України від 16 липня 1990 року. Вперше в новітній історії України поняття «громадянське суспільство» було введено у Законі

України «Про надзвичайний стан» від 26 червня 1992 року. «Цей недолік Конституції негативно позначається на процесні формування громадянського суспільства», – вважає В. Богайчнук. До того ж він вважає стратегічно неприпустимою ситуацію, коли держава, проголосивши своє прагнення досягти ідеалів правової держави, не пов'язує це на конституційному рівні з формувнаням громадянського суспільства»[9]. Отже, Конституція України визначає основи взаємовідносин держави і суспільства шляхом зміцнення прав і свобод громадян.

На підставі Конституції прийнято низку законів, які регулюють діяльність окремих частин громадянського суспільства або окремі аспекти взаємодії суб'єктів громадянського суспільства з органами державної влади. Зокрема, це стосується таких правових та адміністративних актів: «Про об'єднання громадян» (16.06.1992); «Про свободу совісті та релігійні організації» (23.12.1993); «Про звернення громадян» (21.10.1996); «Про місцеве самоврядування в Україні» (21.05.1997); «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (16.09.1997); «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (01.12.1998); «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (15.09.1999); «Про органи самоорганізації населення» (11.07.2001); «Про політичні партії в Україні» (05.04.2001); «Про вибори народних депутатів України» (17.11.2011).

«Були прийняті Закони України: «Про громадські об'єднання» (22.03.2012); «Про волонтерську діяльність» (19.04.2011), «Про професійні спілки та гарантії їх діяльності» (15.09.1999), «Про суспільне телебачення і радіомовлення» (17.04.2014); Податковий кодекс України (в частині оподаткування неприбуткових організацій), Бюджетний кодекс України (в частині видатків державного та місцевих бюджетів для фінансової підтримки)» [35].

Крім законів були прийняті укази Президента України: «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» [50]; «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у

формуванні та реалізації державної політики» [52] та постанови Кабінету Міністрів України: «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [53]; «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [61]; «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади» [54] тощо.

У цих документах наголошується «на забезпеченні відкритості формування та реалізації стабільної та зрозумілої громадянам економічної та соціальної політики влади, урахуванні громадської думки в процесі підготовки та організації виконання її рішень, підтриманні постійного діалогу з усіма соціальними групами суспільства; підтримці ініціативи громадськості щодо створення системи постійного діалогу та взаємодії інститутів громадянського суспільства і органів державної влади та органів місцевого самоврядування; визначені основні вимоги до організації і проведення органами виконавчої влади консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики. Проте тільки деякі з нормативних документів» [53; 54; 52] містять конкретні механізми взаємодії державних інституцій і громадськості.

Так, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [57] демонструє місцеву прихильність та встановлення громадських консультацій. Цим темам присвячені окремі статті цього Закону. Наприклад, ст.9. «Місцеві ініціативи», ст. 13 «Громадські слухання», а у «Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики» [53] передбачено, що результати консультацій з громадськістю будуть враховані органом виконавчої влади під час прийняття остаточного рішення або у своїй подальшій роботі. «Однак аналіз інформації щодо консультацій з громадськістю» [34] показали, що від громадськості надійшло 27 пропозицій та заяв, а з 556 публічно обговорених наказів та актів різних міністерств розглянуто лише 8. На жаль, «інформації про причини неврахування пропозицій громадськості знайти не вдалося» [36]. Це

означає, що хоча механізми соціальної взаємодії та участі у формуванні та реалізації національної політики визначені, практика доводить їх недосконаліcть.

Водночас Бабінова О. вважає «обмін інформацією між владою і громадськістю важливим показником прозорості та відкритості діяльності влади, її демократизації, поштовхом для розвитку та зміцнення громадянського суспільства» [3].

Донедавна така форма співпраці лише частково регулювалася Законом України «Про звернення громадян»[55], де зазначено, що «громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення» [55]; та Законом України «Про інформацію» [56], «який регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігнання, використання, поширенння, охорони, захисту інформації» [36].

Порядок реалізації та забезпечення разом із зазначеними вище документами права всіх громадян на доступ до інформації, отриманої або створеної владними особами або якою вони володіють під час виконання ними своїх обов'язків сьогодні, є порядком реалізації та забезпечення, у поєднанні з вищевказаними документами: перелічені в Законі України «Про доступ до публічної інформації» [51]. Цей документ визначає механізми реалізації права на щоденний доступ до публічної інформації.

До інститутів громадянського суспільства належать організації громадянського суспільства. «Хоч на сьогодні в Україні й не розроблено чіткої технології взаємодії між державними і громадськими організаціями» [12], однак багато урядових документів надають державним органам

можливість співпрацювати з неурядовими установами, особливо в сферах бюджетної політики та інституційних питань.

Українське законодавство у питанні взаємодії публічної влади з громадянським суспільством містить також: Закони України: «Про громадські об’єднання» [49]; «Про місцеве самоврядування в Україні» [57]; «Про місцеві державні адміністрації» [58]; «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [59], тощо.

Уряд і громадянське суспільство є взаємозалежними елементами соціальної структури. Успіх їх взаємодії залежить від налагодженого комунікаційного зв'язку. Постійна наявність зворотного зв'язку сприяє участі суспільства в державних справах, нейтралізує серйозні соціальні конфлікти, запобігає революціям.

Статті Конституції, що стосуються забезпечення політичних прав громадян [33]: (заборона цензури (стаття 15), право на свободу вираження поглядів і переконань (стаття 34), прозорість інформації щодо органів державної влади (статті 3, 32, 57 та ін.). «Однак існує проблема недотримання встановлених норм усіма учасниками інформаційних відносин, зокрема це стосується органів державної влади всіх рівнів» [7].

Слід зазначити, що одним із перших законів незалежної держави був Закон України «Про інформацію» (1992), «який регулює основні засади інформаційних відносин, що виникають в процесі взаємодії влади з суспільством. Наприклад, в ньому закріплюється термін «державна інформаційна політика», визнаються її основні напрямки (ст. 3)» [56].

Основною законодавчою нормою державного оприлюднення інформації став Закон України, прийнятий у 1997 році «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «який фактично узаконив інститут зв’язків з громадськістю» [60]. «Він сприяв створенню в органах державної влади інформаціоних служб з відповідними функціями» [7].

Але також, зі змінами в способах комунікації урядів, також існує

потреба у вдосконаленні та стандартизації підходу державної влади до питань взаємодії з громадськістю, а також у розробці системного підходу до принципів, цілей та повноважень кожного структурного підрозділу.

Указ Президента України від 01.08.2002 р. «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості в діяльності органів державної влади» [50] з питань взаємодії із засобами масової інформації та зв’язків із громадськістю створив структурні підрозділи. «З цього часу відкрита інформація повинна обнародуватись за допомогою загальнодоступних джерел, для цього необхідно створити умови для відкритого доступу зацікавленим суб’єктам, забезпечити систематичну публікацію з важливих соціально-економічних питань тощо» [7].

Сьогодні в органах державної влади інформаційно-комунікаційний сектор функціонує на всіх рівнях. У центральному органі державної влади, у місцевому самоврядуванні, в обласних та районних державних адміністраціях. Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв’язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації»[62] здійснювалися заходи щодо підвищення громадянсько-політичної освіти населення, видано багато науково-популярних навчальних видань з питань розвитку громадянського суспільства та політтехнологій. Системний зв'язок введений як обов'язковий засіб зв'язку «Електронна громадська приймальня» [7].

У 2011 р. з’явився Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України в зв’язку з прийняттям Закону України «Про інформацію»[56] та Закону України «Про доступ до публічної інформації» [51], «який спрощує доступ до публічної інформації та приводить у відповідність з зазначеними законами ряд кодексів і 53 закони України. Ці закони мають високу юридичну цінність, а відповідно до міжнародного рейтингу законів про доступ до публічної інформації, який запроваджує міжнародна організація «Ексіс-Інфо» [51]. Важливим моментом є законодавче закріплення

неможливості обмеження «доступу до інформаціїї щодо розпорядження бюджетними коштами, володінням, користуванням чи розпорядженням державним, комунальним майном, у тому числі до копій відповідних документів тощо» (ст. 6, п. 5) [51]. При цьому надавати інформацію зобов'язані не тільки державні органи, а й інші організації, які є бюджетними. Також «не належать до інформації з обмеженим доступом декларації про доходи осіб та членів їх сімей, які: 1) претендують на зайняття або займають виборну посаду в органах влади; 2) займають посаду державного службовця, службовця органу місцевого самоврядування»[51].

«Проголошений у 2014 р. курс на реформи і боротьба з корупцією принаймні на законодавчому рівні робить владу більш прозорою і відкритою, пропонуючи нові механізми, зокрема електронної демократії» [48].

Таким чином, нормативно-правові акти регулюють організаційну модель забезпечення цієї сфери взаємодії публічної влади з громадськістю, сприяють створенню інформаційно-комунікаційних секторів в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, розвитку електронного урядування і демократії. Незважаючи на те, що у сфері державного управління налагоджується взаємодія з громадянським суспільством, потрібні особливі зусилля, спрямовані на формування механізмів їх ефективного функціонування відповідно до потреб суспільства.

Висновки до другого розділу

1. Підбиваючи підсумки, можна зробити висновок, що демократія і громадянське суспільство тісно пов’язані між собою. Без демократії неможлива участь громадянського суспільства в управлінні. Повноцінна демократія можлива лише за наявності громадянського суспільства, здатного використовувати її як засіб національного оновлення. З іншого боку, якщо децентралізація громадянського суспільства включає демократію як

важливий засіб впливу на державу, існування громадянського суспільства, чиє життя керується добре встановленими правилами держави, буде стабільним і продуктивним. Під час еволюції взаємовідносини держави, і суспільства розвиваються безперервно, ґрунтуючись на різних принципах, таких як домінування, взаємодія чи непослідовність. Україна, яка стала на шлях ґрунтовних реформ, сформувала громадянське суспільство, що постійно еволюціонує.

2. Таким чином, нормативно-правові акти регулюють організаційну модель забезпечення цієї сфери взаємодії публічної влади з громадськістю, сприяють створенню інформаційно-комунікаційних секторів в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, розвитку електронного урядування і демократії. Незважаючи на те, що у сфері державного управління налагоджується взаємодія з громадянським суспільством, потрібні особливі зусилля, спрямовані на формування механізмів їх ефективного функціонування відповідно до потреб суспільства.

РОЗДІЛ 3
ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ДОСВІД ПОЛЬЩІ ДЛЯ УКРАЇНИ

3.1. Особливості взаємодії публічної влади та громадянського суспільства (польській досвід)

Формування громадянського суспільства та його взаємодія з органами державної влади є актуальними проблемами сучасного розвитку державотворення в демократичних суспільствах. Ступінь і спосіб підтримки державних установ у приватному секторі та вплив громадянського суспільства на процеси державного управління є частиною системи управління. Процес його модернізації значною мірою спирається на самоорганізацію громадян як засіб громадського впливу на розробку державних управлінських рішень і контроль за органами державної влади.

«Повноцінна, заснована на взаємній довірі взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства є запорукою зміцнення державності та гармонізації суспільно-політичних відносин. Польща – одна з найуспішніших країн регіону Центральної та Східної Європи у сфері взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства» [71].

90-ті роки 20 століття. Польща, як і інші країни Центральної та Східної Європи, зазнала великих змін. Цей період позначений переходом до ринкової економіки, розвитком парламентської демократії, правової держави, становленням громадянського суспільства. Особливість змін полягає в тому, що вони стосуються не лише політичної сфери, а й різних сфер суспільного життя, таких як соціально-економічна, культурна.

Загалом соціальні перетворення в Польщі розпочалися у 1980 році, раніше ніж у сусідніх країнах. Отже, важливу роль у цьому процесі відіграв «рух солідарності», який об'єднав більшість професійно активних громадян.

Водночас біля чверті польського населення виступає як активний внутрішній дисидент, що робить Польщу найкраще підготовленою до початку формування громадянського суспільства порівняно з іншими країнами регіону. Дисидентські рухи мали значний вплив на розвиток громадянського суспільства країни та його діалог з державою. Вони виникли на десять років раніше за інші країни Центральної та Східної Європи і послужили зразком для Угорщини та Чехословаччини. «Саме такі рухи допомогли Польщі пережити вплив соціалістичного минулого та економічні наслідки перехідного періоду, що супроводжувалися зростаючою диференціацією доходів, зростанням кількості безробітних, бездомності, падінням життєвого рівня тощо» [71].

Нове громадянське суспільство в Польщі стало гарантом демократичної та громадянської освіти, керованої горизонтальними відносинами та соціальною комунікацією. Водночас у 1991-1992 роках відбулися політичні зміни, які сприяли демократизації в країнах Центральної та Східної Європи. Було прийнято нову конституцію, яка закріпила правову основу політичної системи та створила багатопартійну парламентську систему. Такий процес відбувався в Польщі. ЄС надав матеріальну допомогу та фінансові ресурси країнам регіону, ініціював відкриття ринків товарів і послуг, розробив Копенгагенські критерії членства в ЄС. Поступова інтеграція Польщі в систему Європейського Союзу через інституційні та економічні реформи значно зменшила ймовірність протидії цим реформам, об'єднала суспільство навколо «європейського ідеалу» та зміцнила відносини між урядом та існуючою системою, допомогла співпраці між владою і громадянським суспільством.

«Найважливішим завданням Польща визначнила «повернення в

Європу» шляхом приєднання до ЄС, що вимагало гармонізації національного законодавства з нормами європейського права та запозичення європейських інститутів ринку і демократії» [42].

Водночас поглибився діалог між суспільством і державою, зросла довіра суспільства до влади, зросла державна підтримка «третього сектору».

Сучасний рівень розвитку взаємодії державної влади та громадянського суспільства в Польщі є питанням стратегічного управління. Зокрема, у 2005 році було прийнято першу в Польщі Стратегію розвитку громадянського суспільства, яка визначила цілі та завдання державної підтримки організацій громадянського суспільства на період 2007-2013 років. «Головним результатом її впровадження було створення умов для заснування Фонду громадянських ініціатив. Це була довготермінова програма уряду щодо підтримки громадських ініціатив. Пізнішне Рада міністрів Польщі ухвалила резолюцію про затвердження стратегії розвитку громадянського суспільства на 2009-2015 рр. Водночас було затверджено національну оперативну програму Фонду громадняських ініціатив на 2009- 2013 рр» [71].

«Крім того, у Польщі розроблено стратегію розвитку країни «Польща 2030». У цьому документі є окремий розділ, присвячений «третьому сектору». У стратегії відведено дві ролі організаціям громадянського суспільства. З одного боку, вони є консультантами, критиками та моніторами, а з іншого – держава бачить їх імплементаторами певних стратегічних завдань цього документа» [78].

«Ухвалення різними державними інституціями таких стратегічних документів з питань підтримки діяльності інститутів громадянського суспільства, а також створення умов для розвитку механізмів їх взаємодії з державою, демонструють позицію влади щодо ролі громадянського суспільства, закладаючи підвалини для конструктивного діалогу з його організаціями» [26].

Важливим фактором у формуванні відносин між державою та громадянським суспільством є правова база. У Польщі він дуже розвинений і його мандат є найбільш зручним для діяльності громадянського суспільства, що базується на основних принципах міжнародного права прав людини та на загальноєвропейських угодах між державними інституціями та представниками громадянського суспільства для забезпечення належних умов. Діяльність організацій громадянського суспільства в Польщі регулюється низкою законів і постанов («Про доступ до інформації», «Про фонди», «Про лобістську діяльність» тощо).

Основним законом, що регулює створення та діяльність державних органів, є Закон про державні органи від 7 квітня 1989 року. Польська конституція закріплює принцип субсидіарності. Основна увага приділяється окремим особам і суспільству (включаючи громадянське суспільство), а державні органи створюються для їх підтримки. «При цьому головне те, що політика уряду у сфері розвитку громадянського суспільства та взаємодії органів державної влади з неурядовими організаціями визнанається законом «Про суспільно-корисну діяльність та волотнерство». Цей закон – основа національної стратегії розвитку громадянського суспільства та підтримки Фонду громадянських ініціатив. Він включає чіткий алгоритм дій влади на місцевому рівні і тим самим сприяє модернізації громадянського суспільства Польщі» [71].

Важливим аспектом функціонування сучасних демократій є також можливість громадянам впливати на рішення влади. Конституція Польщі передбачає два способи здійснення такого впливу. По-перше, це референдум. Його виконання регулюється законодавством, ухваленим Сеймом 14 березня 2003 року.

Питання особливого загальнодержавного значення можуть бути предметом всенародного референдуму. Він може призупинити повноваження органів місцевого самоврядування та провести референдум, на якому розглядатимуться важливі питання громади.

По-друге, це народна спроба. Він передбачає, що громадяни можуть подавати власні законопроекти до Сейму. Питання, пов'язані з цим процесом, регулюються Законом від 24 червня 1999 р. «Про порядок здійснення законодавчої ініціативи громадянами».

«Згідно з положеннями цього закону заява може бути подана до сейму, якщо її підтримають не менше ніж 100 тис. громадян, у яких є дійсне виборче право. Пропозиції, подані в такий спосіб, стосуються питань, які з багатьох причин не можуть розраховувати на підтримку більшості депутатів у парламенті» [44].

Наступним критерієм розвитку діалогу між громадянським суспільством і державою є бюджетна політика. Аналіз показує, що Польща успішно використала досвід провідних європейських економік у підтримці стратегій розвитку громадянського суспільства та його інституцій. «Серед загальних тенденцій розвитку економічної ситуації навколо організацій громадянського суспільства можна виділити: збільшення в декілька разів внутрішніх та зовнішніх інвестицій у соціальну сферу з боку недержавних організацій у порівнянні зі спрямованими на цю сферу державними та комунальними підприємствами; неурядові організації створюють 3-9 % ВВП розвинених країн; внесок неурядових організації у ВВП зростає вдвічі швидше, ніж внесок легкої промисловості» [71].

«Загалом бюджетна політика Польщі у сфері підтримки неурядових організацій, доволі збалансована. Так, частка фінансової підтримки за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів у загальних доходах організацій громадянського суспільства становить близько 24 % (у той час як в Україні – лише 8 %). При цьому частка доходів від продажу послуг у загальних доходах цих організацій становить 60 % (18,7 % – в Україні)» [63].

У Польщі відроджується і набирає обертів традиція благодійництва. Яскравим прикладом є створення Міністерства державних справ та спонсорства у складі Міністерства культури та національної спадщини.

Сприяє співпраці між органами державної влади та організаціями громадянського суспільства через моніторинг недержавного спонсорства, роботу з представниками місцевого самоврядування та реалізацію програм державного спонсорства.

Слід зазначити, що інституційна основа взаємодії громадянського суспільства та влади в Польщі також зарекомендувала себе. «Цей сектор є одним із найбільш розвинених серед колишніх постсоціалістичних держав. У ньому традиційно сильні позиії займають правозахисні організації. Чимало неурядових організацій залучено до моніторингу державної політики та виконують функції спостерігачів. Важливим інститутом є Інститут зв'язків з громадськістю (Institute of Public Affairнs), який досліджує галузь громадянського суспільства» [81]. Серед активних громадських організацій також є місцеві асоціації лідерів громадських формувань та громадський центр «ПРИЗМА». Його діяльність спрямована на підтримку громадянської активності, допомогу в організації власних груп та поширення ідей громадянської діяльності, активне громадянське суспільство.

Головним органом, уповноваженим наглядати за виконанням Закону «Про суспільно корисну діяльність та волонтерство», є польська рада суспільно корисної діяльності. З 2004 року є дорадчим органом при Міністрі праці, економіки та соціального захисту. Ради є ефективним механізмом співпраці між державними органами влади та неурядовими організаціями на національному рівні. Разом із тристоронніми соціально-економічними комісіями та спільними комісіями центральної та місцевої влади це форма інституціоналізованого громадянського діалогу. «Законодавча влада в Польщі також має свої механізми взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Існує парламентський підкомітет та парламентська група, які розробляють важливі законопроекти для діяльності організацій громадянського суспільства. Загалом в Польщі спостерігається активний розвиток інфраструктури для підтримки

організацій громадянського суспільства. Неурядові організації об’єднуються в різні асоціації і навіть коаліції, що лобіюють їх інтереси» [71].

Як бачимо, польська політика у сфері відносин влади і суспільства дає підстави говорити про високий рівень розвитку її організації. Як і інші країни, Польща стикалася з проблемами та перешкодами на шляху розвитку громадянського суспільства, але знайшла найкращу модель для його побудови. До речі, громадянське суспільство в Польщі з самого початку свого становлення змогло отримати згоду держави на встановлення принципів автономного функціонування інститутів громадянського суспільства та меж впливу на них. «Громадянське суспільство стало майже єдиним механізмом, який дає громадянам можливість зберенти контроль за публічною сферою і водночас захистити ту автономну сферу, на яку держава не може і не повинна впливати. Таким чином, у Польщі висока активність громадянського суспільства значно вплинула на демократизацію політичної системи» [78].

Держава і громадянське суспільство тісно пов'язані і між ними немає субординації. Громадянське суспільство не є продуктом діяльності держави, воно виникає і формується стихійно і становить основу будь-якої держави, а вона в свою чергу, «регламентує діяльність інституцій громадянського суспільства, підтримуючи їхній розвиток або гальмуючи його» [72], тому один із обов’язків держави – заохочувати створення простору для розвитку свого народу.

Основою демократичного суспільства є такі основні елементи, як ринкова економіка, представлена корпоративним сектором. Демократично обраний уряд, представники якого формують, затверджують і реалізують національні стратегії розвитку.

Розглядаючи державну політику України, особливо у сфері налагодження діалогу та взаємодії влади та суспільства, варто зазначити, що Україна вже має певний досвід і постійно його збагачує. Незважаючи на

існуючі стратегії розвитку громадянського суспільства та деякі позитивні зрушення, процес інституціоналізації відбувається досить повільно. «Серед багатьох причин такого стану можна виділити: недосконаліть нормативно-правової бази; недовіру громадян до громадсько-політичних рухів як до повноправних партнерів держави; ізольованість держави, що нерідко призводить навіть до протиставлення громадянському суспільству; низький рівень відкритості державних органів для громадян; недостатній якісний рівень кадрового забезпечення та фінансування. Унаслідок цього суттєво обмежується співпраця громадського і владних секторів та зростає недовіра громадян до держави» [71].

Важливим питанням розвитку українського громадянського суспільства є концептуальне уточнення та модернізація нормативно-правового регулювання відносин між державою та інститутами громадянського суспільства. Участь громадян в організаціях «третього сектору» є передумовою їх стабільного розвитку та механізмом реалізації прав громадян на вплив на державну політику. Водночас інститути громадянського суспільства є індикаторами суспільно-політичних відносин і представляють інтереси різних соціальних груп. Вони також сприяють розвитку нових політичних лідерів, формують нові еліти та сприяють децентралізації управління. Без кардинальних змін політичних інститутів, ефективності взаємодії, довіри з боку структур громадянського суспільства неможливий демократичний розвиток. Практикувати системну участь інститутів громадянського суспільства у формуванні національної політики та вдосконалювати, зміцнювати децентралізацію та делегування деяких повноважень виконавчої влади «третьому сектору» шляхом запровадження відповідних систем управління їх реалізацією. Досвід Польщі у сфері взаємодії держави та громадянського суспільства також є актуальним для України. Методи та форми таких обмінів можуть значно відрізнятися, але вони повинні відповідати основним принципам, таким як співпраця, діалог і взаємна довіра. «Загалом в українському суспільстві мало приділяється

уваги потенціалу організацій громадянського суспільства, які фактично є інструментом забезпечення та реалізації громадянських ініціатив» [71].

Зважаючи на досвід Польщі, пріоритетами України у сфері взаємовідносин органів державної влади та громадянського суспільства є: удосконалення механізмів формування та прийняття державних управлінських рішень шляхом залучення громадянського суспільства до взаємодії з органами державної влади, забезпечення верховенства права, підвищення рівня національної політичної культури, підвищення довіри суспільства до інститутів громадянського суспільства як до виразників їхніх інтересів. У результаті народ повинен усвідомити себе суб'єктом управління.

3.2. Шляхи розвитку взаємодії публічної влади та громадянського суспільства в Україні

Україна завжди була прикордонною країною в геополітичному сенсі, розташованою на перехресті двох світів і під впливом різних культур Сходу та Заходу. Тому, розглядаючи деталі розвитку громадянського суспільства в Україні, необхідно враховувати не лише деталі власного історичного досвіду, а й вплив західної та східної культур. Це означає, що перехідним суспільствам необхідно розвивати власні моделі громадянських відносин, громадянське суспільство в цілому, відповідно до власних традицій, цінностей і культурних стереотипів. Такий підхід дозволяє уникнути буквального повторення класичних західноєвропейських моделей і дозволяє будувати власне громадянське суспільство.

Перспектива приєднання України до європейської спільноти спонукає визнати права людини провідною цінністю для розвитку українського громадянського суспільства. «Вони виступають

системоутворюючою складовою такого суспільства і правової держави та є нормативною формою вираження міри свободи індивіда. По суті, природні права людини – це безумовні права індивіда на вільне волевиявлення, самореалізацію в суспільстві і державі» [4].

В українському суспільстві права людини є важливими цінностями, закріпленими в Конституції. Обов'язок держави поважати та захищати права людини.

Особливо важливим питанням розвитку українського громадянського суспільства, яке потребує постійної уваги та негайного вирішення, є взаємодія громадянського суспільства та влади. Їх розмежування не передбачає їх протистояння чи опозиції, хоча це часто відбувається і в демократичних країнах. Нарешті, взаємодія окреслює різні форми організації людського співіснування, засновані на конфлікті, координації та гармонізації індивідуальних інтересів.

Порівняння історії становлення громадянського суспільства з західноєвропейськими суспільствами з їхніми провідними інститутами та системами цінностей виявляє значні відмінності між ними, особливо щодо відносин громадянського суспільства з державою. «Західне громадянське суспільство – це сфера вільної активності, в якій діють індивідуальні та колективні суб’єкти, що мають приватні інтереси та цілі. В цьому контексті держава виступає як сфера публічно-владних інтересів, в яких носії владних повноважень, що становлять апарат держави, зобов’язані керуватися загальними інтересами. При цьому держава має захищати інтереси громадянського суспільства. Громадянське суспільство – дозріла стадія історичного розвитку суспільства» [4].

Західноєвропейська модель громадянського суспільства завжди була спрямована на самозбереження та абсолютну автономію, відколи вона виникла в ході історичного розвитку європейської цивілізації як форма самостійної діяльності громадян, незалежних від держави. В Україні громадянське суспільство часто розглядають як антитезу держави. Такий

підхід став виправданим лише тоді, коли розвалилася тоталітарна держава і почався розвиток демократичної правової держави. Таким чином, між державою і громадянським суспільством може існувати антагонізм, взаємопідтримка, взаємодоповнення, стан переходу від одного до іншого або навпаки. Однак перехід України від тоталітарного режиму створив певні умови для пробудження громадянської активності, а роки відбудови ознаменувалися значним зростанням так званих неформальних громадських рухів і популярних політичних течій. Водночас короткочасні суспільні настрої не призвели до виникнення стійкої громадянської соціально-психологічної орієнтації, формування системи масової суспільної думки, яка могла б стати основою для розвитку громадянського суспільства. Країна починає розвиватися в багатьох важливих сферах життя, але в той же час нові демократичні інститути недостатньо сильні, щоб ефективно протистояти новим тенденціям. Тому сприяння розвитку і становленню сучасного громадянського суспільства, демократизація всіх сфер суспільного життя є стратегічними завданнями держави, і це має особливе значення для входження України до європейського і світового співтовариства та її розвитку, наближення до європейських демократичних стандартів.

«В Україні існують проблеми становлення громадянського суспільства, адже воно розрізнене. Ці труднощі обумовлені не тільки історичним минулим з його інститутами і цінностями, а й прорахунками в проведенні окремих реформ за часів розбудови незалежної Україниі» [4].

Майбутнє громадянського суспільства України залежить від формування її соціальної інфраструктури. На нашу думку, головне завдання соціальної інфраструктури громадянського суспільства полягає в тому, щоб громадяни брали участь у становленні і розвитку громадянського суспільства, щоб отримати навички будувати відносини з іншими людьми, організаціями та органами влади засновані на фундаментальних засадах громадянського суспільства, на наявності

специфічних форм управління, які підтримують функціонування інститутів громадянського суспільства. «До соціальних практик громадянського суспільства відносяться взаємодопомога і взаємна підтримка, приватна філантропія і добровольча діяльність, участь в діяльності недержавних некомерційних організацій, громадських ініціатив, захист своїх прав, участь в місцевому самоврядуванні тощо» [70].

«Розвиток громадянського суспільства в Україні проходить під впливом ряду ключових факторів: політико-правового, економічного, комунікативного, освітнього, ідеологічного» [16]. Державна політика щодо громадянського суспільства, в тому числі його інституціоналізованої частини, проявляється у формуванні правової бази його діяльності та правозастосовчої практики, внеску держави у розподіл ресурсів та формування каналів комунікації між державою та її громадянами.

Протягом останніх неодноразово спостерігались серйозні зміни у ставленні держави до громадянського суспільства, і без перебільшення можна сказати, що політика української влади щодо розвитку громадянського суспільства є дуже суперечливою.

Отже, в Україні відбулася зміна ставлення держави до громадянського суспільства та певною мірою посилилася спроба конструктивної взаємодії державних інституцій із громадянським суспільством. Найбільш помітними ознаками переорієнтації є державна діяльність із моніторингу стану громадянського суспільства, усунення необґрунтованих обмежень та сприяння розвитку громадянського суспільства, зокрема перегляд законів, що регулюють діяльність, соціальні системи, права людини тощо.

Розраховувати на конструктивну співпрацю між державою та некомерційним сектором є дві причини. Перший – це бажання задіяти потенціал і ресурси громадянського суспільства для вирішення соціальних проблем в Україні. По-друге, бажання вищого керівництва країни – продовжувати розбудову правової демократії, навіть якщо цей процес буде

непослідовним. Загалом зазначені зміни в національній політиці покращили умови для розвитку громадянського суспільства, зберігши притаманні практиці громадянського суспільства труднощі, тісно пов’язані з політичною активністю.

Економічна ситуація для розвитку громадянського суспільства в Україні характеризується поступовим збільшенням особистих і корпоративних філантропічних ресурсів та консолідацією корпоративної соціальної відповідальності та волонтерства.

Перспективи подальшого зміцнення ресурсної бази українського громадянського суспільства тісно пов’язані із необхідністю реформ, загальною економічною ситуацією в країні, російсько-українською війною.

Війна та економічна криза показала, наскільки крихкою є ресурсна база українського громадянського суспільства, водночас скорочується населення, економіка та доходи держави.

Хоча якість комунікаційних практик покращується, вона все ще далека від рівня, необхідного для того, щоб комунікаційна складова стала джерелом розвитку громадянського суспільства. Відбулися помітні зміни у спілкуванні з державними та місцевими органами влади. Розвиток соціальної реклами збільшив використання Інтернет-технологій як інструменту мережевої комунікації. При цьому також помітна горизонтальна комунікація неурядових організацій.

«Не останннім фактором розвитку громадянського суспільства має стати також високий освітній рівень українського населення, тематика теорії і практики взаємодії держави і громадянського суспільства має бути впроваджена в програми навчанння з дисциплін державнного і муніципального управлніння. Разом з тим має бути ще велика робота влади та громадянського суспільства щодо забезпечення умов для становлення громадянської позиції, громадянської компетентності та набуття досвіду участі в практиках благодійності та волонтерства в контексті безперервної освіти» [79].

Щоб подолати ці обмеження та зробити концепцію громадянського суспільства життєздатною, необхідно впровадити методи, які відображають природу громадянського суспільства, враховуючи три обставини.

«По-перше, з урахуванням результатів застосування історичного методу аналізу усвідомити значення громадянського суспільства, як у ґенезі ідеї, так і в логіці формування самого інституту.

По-друге, слід відмовитися від дуже поширенного сьогодні суто теоретичного або навіть інтуїтивного підходу до громадянського суспільства. Надзвичайно важливо, щоб теорія громадянського суспільства грунтувалася на надійних емпіричних даних.

І по-третє, з урахуванням національної специфіки. Постановка питання про формування глобального громадянського суспільства не змінює логіку його виникнення знизу: воно формується навіть не в масштабах країни, а в першу чергу на локальних територіях конкретних поселень, де виникають громадянські суспільства» [44].

На цьому фоні, розбудовуючи українське громадянське суспільство, важливо враховувати не лише вплив західної та сітових демократичних моделей розвитку громадянського суспільства, а й позитивний та негативний досвід, зумовлений традицією та культурою, рівень правової та політичної культури, правосвідомості. Незважаючи на своєрідну форму становлення українського громадянського суспільства, його розвиток загалом відбувається в руслі західноєвропейської цивілізації в контексті поступового наслідування європейських демократичних стандартів.

Висновки до третього розділу

1. За допомогою досвіду Польщі розглянуто етапи формування та розвитку громадянського суспільства та констатовано, що управління

національних органів діє в рамках складної багаторівневої системи. Оскільки в системі розвиненої демократії, уособленням якої є Польща, існує багато установ, які згуртовують суспільство й владу і, як результат, відіграють визначальну роль у розбудові демократичного ладу. Громадянське суспільство є інструментом, що стимулює зворотній зв'язок між владними інституціями Польщі, та суспільством, тому останні жваво залучаються до реалізації дій щодо публічного ухвалення рішень стосовно питань, які виносяться на суспільний розгляд. Отже громадянське суспільство має потужний вплив на розвиток Польщі. Певною мірою це реалізується завдяки тому, що Польща історично презентує себе як відкрита до діалогу між владою та громадянським суспільством щодо забезпечення його прав та функціонування. Це зумовлено впливовим громадським сектором у країні і його історичною взаємодією з владою. Завдячуючи цьому залучення суб'єктів громадянського суспільства до ухвалення політичних рішень у Польщі є менш формалізованим і більш відкритим для громадських установ та організацій. Таким чином система відносин між владними інституціями Польщі і громадянським суспільством, забезпечена на правовому рівні, створює сприятливі умови для зростання ролі та впливу громадянського суспільства на владні установи.

2. Формування громадянського суспільства в умовах демократизації життя в Україні набуває великої соціальної значущості, тому що саме воно має змогу реалізовувати посередництво між правлячою елітою і суспільством, сприяти формуванню зв'язків у відносинах «держава – громадянин». Встановлено, що без громадської підтримки країна не здатна повноцінно реалізовувати реформи як політичні так і економнічні, навіть коли їх мета – лібералізація політичних інституцій і зростання сфери ринкових відносин. Лише в демократичній країні з активним громадянським суспільством може бути реалізований баланс у взаєминах влади і громадян, держави і суспільства.

Лише правова держава може сприяти формуванню громадянського суспільства, а громадянське сприяє розвитку правової держави. І саме держава може як сприяти розбудові громадянського суспільства, так і спинити його розвиток. Формуванню громадянського суспільства сприяє фіксація стабільного розвитку суспільства, що формує умови для розвитку політичної і правової культури громадянина, захисту його прав і свобод. Україні ще потрібно пройти довгий і складний шлях формування власного громадянського суспільства та демократичної, соціальної та правової держави.

ВИСНОВКИ

В ході проведеного дослідження нами зроблені наступні висновки:

1. На основі аналізу сучасних концепцій у контексті суспільно-державної взаємодії можна зробити висновок, що всі вони й надалі відіграють важливу роль у розвитку суспільства та держави. Чим більш інформованим та комунікативним стає суспільство, тим краще будується сильна держава та відкрите суспільство. На підставі проведеного дослідження визначено категоріальний понятійний апарат взаємодії суспільства та влади, зокрема детально розглянуто поняття «суспільство», «громадянське суспільство», «публічна влада».

2. Аналіз механізмів взаємодії влади та громадянського суспільства дозволяє зробити такі висновки.

- Держава і громадянське суспільство не можуть функціонувати одне без одного. Рівень розвитку громадянського суспільства визначає рівень розвитку країни, а рівень розвитку країни безпосередньо впливає на рівень розвитку громадянського суспільства.

- У процесі взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства реалізуються функції держави та громадянського суспільства.

- Кожен із суб'єктів взаємодії повинен повною мірою виконувати властиві йому функції. Ефективність взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства залежить від адекватності цих суб’єктів суспільного розвитку: держави та громадянського суспільства.

- Основною ознакою взаємодії влади та громадянського суспільства є її цільова спрямованість, тобто реалізація закріплених Конституцією прав і свобод.

3. Демократія і громадянське суспільство тісно пов’язані між собою. Без демократії неможлива участь громадянського суспільства в управлінні. Повноцінна демократія можлива лише за наявності громадянського

суспільства, здатного використовувати її як засіб національного оновлення. З іншого боку, якщо децентралізація громадянського суспільства включає демократію як важливий засіб впливу на державу, існування громадянського суспільства, чиє життя керується добре встановленими правилами держави, буде стабільним і продуктивним. Під час еволюції взаємовідносини держави, і суспільства розвиваються безперервно, ґрунтуючись на різних принципах, таких як домінування, взаємодія чи непослідовність. Україна, яка стала на шлях ґрунтовних реформ, сформувала громадянське суспільство, що постійно еволюціонує.

4. Таким чином, нормативно-правові акти регулюють організаційну модель забезпечення цієї сфери взаємодії публічної влади з громадськістю, сприяють створенню інформаційно-комунікаційних секторів в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, розвитку електронного урядування і демократії. Незважаючи на те, що у сфері державного управління налагоджується взаємодія з громадянським суспільством, потрібні особливі зусилля, спрямовані на формування механізмів їх ефективного функціонування відповідно до потреб суспільства.

5. За допомогою досвіду Польщі розглянуто етапи формування та розвитку громадянського суспільства та констатовано, що управління національних органів діє в рамках складної багаторівневої системи. Оскільки в системі розвиненої демократії, уособленням якої є Польща, існує багато установ, які згуртовують суспільство й владу і, як результат, відіграють визначальну роль у розбудові демократичного ладу. Громадянське суспільство є інструментом, що стимулює зворотній зв’язок між владними інституціями Польщі, та суспільством, тому останні жваво залучаються до реалізації дій щодо публічного ухвалення рішень стосовно питань, які виносяться на суспільний розгляд. Отже громадянське суспільство має потужний вплив на розвиток Польщі. Певною мірою це реалізується завдяки тому, що Польща історично презентує себе як відкрита до діалогу між владою та громадянським суспільством щодо

забезпечення його прав та функціонування. Це зумовлено впливовим громадським сектором у країні і його історичною взаємодією з владою. Завдячуючи цьому залучення суб'єктів громадянського суспільства до ухвалення політичних рішень у Польщі є менш формалізованим і більш відкритим для громадських установ та організацій. Таким чином система відносин між владними інституціями Польщі і громадянським суспільством, забезпечена на правовому рівні, створює сприятливі умови для зростання ролі та впливу громадянського суспільства на владні установи.

6. Формування громадянського суспільства в умовах демократизації життя в Україні набуває великої соціальної значущості, тому що саме воно має змогу реалізовувати посередництво між правлячою елітою і суспільством, сприяти формуванню зв'язків у відносинах «держава – громадянин». Встановлено, що без громадської підтримки країна не здатна повноцінно реалізовувати реформи як політичні так і економнічні, навіть коли їх мета – лібералізація політичних інституцій і зростання сфери ринкових відносин. Лише в демократичній країні з активним громадянським суспільством може бути реалізований баланс у взаєминах влади і громадян, держави і суспільства.

Лише правова держава може сприяти формуванню громадянського суспільства, а громадянське сприяє розвитку правової держави. І саме держава може як сприяти розбудові громадянського суспільства, так і спинити його розвиток. Формуванню громадянського суспільства сприяє фіксація стабільного розвитку суспільства, що формує умови для розвитку політичної і правової культури громадянина, захисту його прав і свобод. Україні ще потрібно пройти довгий і складний шлях формування власного громадянського суспільства та демократичної, соціальної та правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». К.: НІС, 2015. 684 с.

2. Арато Е. Відродження, занепад та реконструкція концепції громадянського суспільства / Е. Арато, Д. Коген. Політ. думка. 1996. №1.25 с.

3. Бабінова О. О. Взаємодія органів державного управління і місцевого самоврядування з громадськістю: теоретико-методологічний аспект : дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. К., 2006. 232 с.

4. Балута Т. П. Тенденции и перспективы формирования гражданского общества в Украине как правовом государстве. Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Одеса, 2013. №28 (207). С. 144-154.

5. Бандура О.О. Єдність цінностей та істини у праві. К.: Вид-во НАВСУ, 2000. 200 с.

6. Барматова С. Пишемо – «демократія», читаємо – «вибори-2004». Кілька тривожних особливостей «дифузійної підтримки» українцями вітчизняних політичних інститутів. Віче. 2004. № 3. С. 7-10.

7. Башук А. И. Этапы становления коммуникаций власти с общественностью в современной Украине. International scientific journal. 2015. № 5. С. 26-32.

8. Біла книга національної освіти України. Акад. пед. наук України ; за ред. В. Г. Кременя. К., 2009.

9. Богайчук В. Ж. Проблеми та перспективи становлення громадянського суспільства в Україні. Нова парадигма. 2007. Вин. 64. С. 164-172.

10. Внучко С. М. Аналітичні центри як суб'єкти процесу прийняття політичних рішень: дис. канд. політ. наук: 23.00.02. КНУТШ. Київ, 2009.

195 арк.

11. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну. Київ. 2001.

12. Гаєвська Л. А. До питання нормативно-правового забезпечення державно-громадського управління освітою в Україні. Галузь науки

13. Гаєвська Л. А. Феномен громадянського суспільства і його вплив на становлення державно-громадського управління освітою (теоретико-методологічний аспект). Держ. упр.: теорія та практика. 2007. № 2 (6).

14. Гальчинський А.С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів.К.: Знання України, 2002. 180 с.

15. Гирик М. А. Щодо легітимності форм і видів взаємодії інститутів громадянського суспільства та правової держави. Менеджмент-орієнтовані підходи до здійснення змін в публічному управлінні : матеріали наук.-практ. конф., Дніпропетровськ, 22 жовт. 2010 р. / за заг. ред. Ю. П. Шарова. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2010. С. 97-99.

16. Гринюк Р.Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація. К. : «Ін Юре», 2004. 388 с.

17. Громадські організації в Україні : стат. Бюлетень. Державний комітет статистики України. Київ, 2004. 157 с.

18. Громадянське суспільство: проблеми і напрями інституційного розвитку / Уклад. : Ю. П. Сурмін, Т. П. Крушельницька, В. В. Карлова та ін.; за заг. ред. д-ра соціол. наук, проф.Ю.П.Сурміна.К.:НАДУ,2008.56с.

19. Дейчаківський М. Громадянське суспільство і недержавні організації. Вітчизна. 1999. № 3-4. С. 120-124.

20. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Ю. С. Шемшученка: монографія. К. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2001. 656 с.

21. Державне управління: історія, теорія, впровадження :матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 28 трав. 2010 р.) : у 2 т. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка та ін. К. : НАДУ, 2010. Т. 2. С. 231-233.

22. Динник І. П. Взаємовідносини держави та суспільства в контексті

сучасних дослідницьких підходів. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 9.

23. Зарічний О. А. Взаємодія держави та громадянського суспільства через інститути участі громадян в управлінні державними справами. Європейські перспективи. 2015. № 1. С. 48-51.

24. Згурська В. Л. Громадянин як співробітник публічних послуг у політиці участі. Держава і право: Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 63. С. 350-355.

25. Каблак П. І. Значення громадянського суспільства та демократії у становленні взаємодії судової влади і громадськості. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 2. Том 3. С. 161-166.

26. Калінічева Г. Державна політика підтримки розвитку організацій громадянського суспільства в країнах ЦСЄ. Віче. 2013. № 20. С. 7-11.

27. Каплан Ю. Участь громадськості в державному управлінні: роль недержавних аналітичних центрів. Аналітична записка. Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/ artic1es/260

28. Карась А. Ф. Розвиток демократії як здійснення громадянського суспільства. Монологи в універсамі : Актуальні проблеми сучасної України. Львів : Універсум, 2000. С. 7-15.

29. Кармазіна М. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять[Текст]/ М. Кармазіна, О. Шурбована / Політичний менеджмент. 2006. № 4 (19). С.10-19.

30. Кіндратець О. Політичні зміни і політична стабільність. Політ. менеджмент. 2005. № 2. С. 55-67.

31. Колісник Г. О. Становлення громадянського суспільства як основи виникнення, існування та реалізації поля інтересів. Режим доступу: http://academy.gov.ua/ej/ej8/doc_pdf/kolisnyk.pdf

32. Конституційне право України / За ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. К. : «Ін Юре», 2002. 544 с.

33. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

34. Консультації з громадськістю. Громадянське суспільство: інтерактивна інформаційно-аналітична система. URL: http://civic.kmu.gov.ua/

35. Крицкалюк Н. І. Інституціоналізація громадянського суспільства як чинник становлення демократії в Україні. Дис ... канд. політ. наук. 23.00.02.політичні інститути та процеси. Київ, 2016. 221 с.

36. Крушинська С. П. Нормативно-правове забезпечення взаємодії державних органів з громадськістю у сфері освіти в Україні. Державне управляння: теорія і практика. 2012. № 2. С. 9.

37. Ладиченко В. В. Гуманістичні основи організації державної влади. Київський національний торговельно-економічний ун-т. К. : 2007. 407 с.

38. Ладиченко В. Проблеми взаємодії держави і громадянського суспільства. Публічне право. 2016. № 4 (24). С. 18-25.

39. Леухіна А. Взаємодія між об'єднаннями громадян та інститутами держави: концепція й можливі моделі. URL: www.library.ukma.kiev.ua.

40. Любченко П.М. Політичні партії як елемент громадянського суспільства та їх вплив на розвиток місцевого самоврядування. Проблеми законності. 2009. Вип. 100. С. 91-100.

41. Матійчук А. В. Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України: дис. канд. політ. наук: спец. 23.00.02. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано Франківськ, 2016. 212 с.

42. Мельник Л. А. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: основні поняття, проблеми та стратегічні напрями. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 2. С. 8.

43. Мироненко Т. Є. Організаційно-правові аспекти управління взаємодією органів прокуратури України з громадськістю : автореф. дис канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2008. 20 с.

44. Моделі політичної комунікації: політичні партії та громадянське суспільство / Ю. Тищенко, П. Байор, М. Товт, С. Горобчишина ; Укр.

незалеж. центр політ. дослідж. К. : Агентство «Україна», 2010. 148 с.

45. Петрук Н. К. Процессы самоорганизации и становление гражданского общества в Украине. Философско-гуманитарные чтения : сб. науч. труд.Днепропетровск, 2014. Вып. 1. С. 51-60.

46. Політологічний енциклопедичний словник / НАН України, Інститутдержави і права ім. В. М. Корецького; За ред. Ю. С. Шемшученка та ін. К.: Генеза, 2004. 736 с.

47. Прилуцький С.В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава): монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. 317 с.

48. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції: Закон України від 02.07.2015 № 577-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-19.

49. Про громадські об’єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17.

50. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади: Указ Президента України від 01.08.2002 №683/2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/683/2002.

51. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17.

52. Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Указ Президента України від 31.07.2004 № 854/2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/854/2004.

53. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-2010- %D0%BF.

54. Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 29.08.2002 № 1302. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1302-2002-%D0%BF.

55. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР.URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80.

56. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12.

57. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 №280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80.

58. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14.

59. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01.12.1998 № 281-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14.

60. Про порядок висвітлення діяльності в органах державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23.09.1997 №539/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/539/97-%D0%B2%D1%80.

61. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 № 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF.

62. Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв’язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.10.2004 № 759-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-2004-%D1%80.

63. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні / В. Кулик, В. Яблонський, М. Розумний та ін. К. : Нац. ін-т стратег. дослідж., 2012. 56 с.

64. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. К.: Атіка, 2001. 47 с.

65. Революція Гідності 2013-2014 рр. та агресія Росії проти України: навч.- метод. посіб. / Палій Олександр та ін.; за заг. ред. Павла

Полянського. Київ :Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. 34 с.

66. Рябов С.Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності:монографія. К. : НІСД, 1996. 124 с.

67. Сидоренко О. Громадські і благодійні організації України Перехрестя. 2000. № 2. С. 20-21.

68. Співак В. І. Реформа судової влади: проблеми теорії та практики. Вісник Вищого адміністративного суду України. № 1. 2011. С. 41-47.

69. Статистичні дані: сайт Українського центру економічних та політичнихдосліджень ім. О. Разумкова. URL: http://www.razom.org.ua.

70. Суспільство та влада: механізми взаємодії: навч.-метод. матеріали для слухачів дисципліни «Механізми взаємодії суспільства і влади» / А. М. Михненко, С. О. Кравченко, І. В. Пантелейчук та ін. К. : НАДУ, 2013. 80 с.

71. Сухенко В. Взаємовідносини держави та громадянського суспільства в Польщі: досвід для України. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 3. С. 82-90.

72. Ткачук М. Держава та громадянське суспільство. Динаміка їхньої взаємодії в Україні. URL: www.spa.ukma.edu.ua/

73. Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін: соц. моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. К.: Ін-т соціології НАН України, 2013. 556 с.

74. Українське суспільство 1994 – 2004. Моніторинг соціальних змін / за ред. д.е.н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. К.: Інститут соціології НАН України, 2004. 705 с.

75. Цурканова И. А. Политический механизм демократизации в современной Украине. Грані. 2014. № 8. С. 118-123.

76. Шемшученко Ю. С. Громадянське суспільство. Юридична енциклопедія: в 6 т. /редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін.К. : Укр. енцикл., 1998. Т. 1: А-Г. 146 с.

77. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти: Монографія. Луганськ: Вид-во Елтон-2,

2009. 308 с.

78. 5 відмінностей третього сектору Польщі від третього сектору України. Частина перша. URL: https://ufb.org.ua/

79. Chambers S., Kopstein J. Bad civil society. Political Theory. 2001. 29(6),pp. 837-865.

80. Habermas J. Vorstudienund Erganzungen zur Theorie des KommunikativenHandelns. S. 7.

81. Institute of Public Affairs, Poland. URL: https://www.isp.org.pl/en/about-us GellnerE. Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals. London, 1994. P. 5.